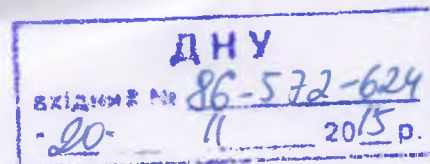

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ЛІЛІЇ МАР'ЯНІВНИ ШУТЯК

«“Новий журналізм” у медійному дискурсі України:

генеза та жанрово-стилістичні ознаки»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю

27.00.04 – теорія та історія журналістики

Стиль «нового журналізму» нині активно розвивається в Україні, що підтверджує чимала кількість опублікованих журналістських матеріалів, виданих книжок зарубіжних і вітчизняних авторів, критичних статей у друкованій та електронній періодиці, відповідні видавничі серії, семінари та конкурси. Зацікавлення «новим журналізмом» значне, але цей феномен донедавна ще не був об'єктом ґрунтовних саме журналістикознавчих досліджень. Дисертаційне дослідження Лілії Шутяк, власне, й покликане заповнити цю нішу у вітчизняній теорії журналістики, пропонуючи поглянути на український «новий журналізм» з урахуванням світового досвіду.

Мета рецензованої студії полягає в аналізі сучасного стану медіадискурсу в Україні в контексті виявлення нових жанрово-стилістичних тенденцій і прийомів журналістики, у вивченні генези й історичної специфіки «нового журналізму» в українських мас-медіа; у теоретичному осмисленні, з'ясуванні практичного значення досліджуваного стилю, його впливу на індивідуальну манеру письма журналістів та еволюцію ЗМК.

Об'єктом дослідження дисертантка обрала книжки й публікації українських авторів, які використовують у своїй творчій практиці прийоми «нового журналізму» (Лесь Белей, Оксана Забужко, Олег Криштопа, Макс Кідрук, Артем Чапай та ін.). Предмет дослідження – генеза, жанрово-стилістичні ознаки «нового журналізму» і його функціонування в сучасному медіапросторі. Методологія дослідження спирається на комплексний інструментарій, що охоплює історично-порівняльний, культурно-історичний,

біографічний підхід, а також описовий метод, аналіз медіа-текстів, контент-аналіз, порівняння, спостереження з прогностичними елементами. Хронологічні межі дисертації охоплюють 2010–2014 рр., а її джерельну базу становлять фонди бібліотек Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Cambridge Digital Library, авторські блоги і веб-сайти («Країна», «Esquire», «Газета по-українськи», MANDRY, «Український тиждень», «Українська правда. Життя», «Інфопорн», INSIDER).

Емпіричний матеріал у дисертації представлений збалансовано. Він не домінує над її теоретичною складовою, котра охоплює основні журналістикознавчі дослідження в царині жанрології, а також нові напрацювання дослідників репортажистики, есеїстики й колумністики. Дисертація Лілії Шутяк добре структурована, розділи мають максимально конкретні назви, а загальний висновок належним чином відображує та підсумовує її основні положення.

На думку опонента, у першому, дуже ґрунтовному, розділі «Позиції “нового журналізму” в методологічному контексті сучасного журналістикознавства» здобувачка цілком успішно й переконливо проаналізувала причини виникнення «нового журналізму» у США у 1960–1970 рр. Тоді в американському суспільстві сформувався запит на літературу факту, нон-фікшн, подорожні історії, адже звичайна художня література не встигала фіксувати соціальні зміни, а інформаційна журналістика була занадто «сухою». Проте «новий журналізм», звісно, не постав на голому місці: ознаки стилю, що за своїми характеристика наближався до нього, помітні у творах Даніеля Дефо, Марка Твена, Ернеста Гемінґвея і Джона Стейнбека. У другій половині ХХ ст. їхні напрацювання активно розвинули Норман Мейлер, Трумен Капоте, Том Вулф, Гантер С. Томпсон і Джоан Дідон.

Лілія Шутяк слушно вказує на те, що «унаслідок стильової різноманітності “новий журналізм” не піддається простому визначенню» (с. 14). Справді, описати цей феномен непросто не тільки його безпосереднім авторам, але й науковцям. Дисертантка свідомо цього факту і, вважаємо, має

рацію, коли пише, що «різні точки зору щодо феномену “нового журналізму” не так спростовують одна одну, як доповнюють. Зауважимо, що цей стиль – не просто літературно-журналістське явище, яке виникло у визначений час, а динамічна літературно-журналістська концепція, що пройшла певні етапи розвитку під впливом соціально-історичних змін, що відбувалися в американському суспільстві» (С. 22–23). Дехто трактує «новий журналізм» як жанр, дехто – як жанрову модифікацію або форму. Натомість авторка наполягає й аргументовано доводить, що найбільш відповідним у цьому контексті є поняття «стиль», що охоплює структурну і семантичну глибину «нового журналізму». Працюючи над дослідженням, Лілія Шутяк засвідчила належну культуру науковця, що дозволило їй не приставати на якусь одну точку зору, а виявляти суттєві та продуктивні аспекти у різних підходах.

У другому розділі «Український “новий журналізм” в електронних і друкованих медіа» здобувачка аналізує засади жанру репортажу, з’ясовуючи особливості його подачі в літературі та ЗМК. Він ніби й іманентно належить до інформаційних жанрів, однак завдяки авторському суб’єктивізму, емоційності й художнім прийомам наближається до публіцистики, деколи – й до аналітики. При цьому вимоги про документалізм, фактологічну основу тексту і безпосередню присутність журналіста на місці подій – обов’язкові.

Популярний на Заході жанр художнього репортажу в українських друкованих виданнях представлений не надто широко, хоча має великий творчий потенціал і читацьку аудиторію. Цю амбівалентну ситуацію Лілія Шутяк пояснює, цитуючи Микиту Василенка, який вбачає причини проблеми у пануванні аудіовізуальних ЗМІ, швидкій зміні інформаційних потоків у режимі роботи в Інтернеті й деформації класичної системи гуманітарної освіти. А від себе авторка додає ще аргумент про фінансове питання, адже далеко не всі редакції можуть собі дозволити оплатити журналістові тривале відрядження чи виділити йому певний час на працю над одним матеріалом – замість того, аби написати кілька коротших текстів за місцем роботи.

«Публікуючи подібні матеріали, медіа витрачають значну частину газетно-журнальної площі на репортажі, які, ймовірно, не читатиме людина, що

звикла отримувати спрощену інформацію у форматі хто? що? де? коли? – зазначає дисертантка. – Для репортажистики потрібен підготовлений, вдумливий реципієнт. Пересічний читач не купуватиме видання, що обмежується виключно long-form journalism» (с. 63). Тому зразки «нового журналізму» частіше можна зустріти в Інтернет-виданнях (INSIDER, «Лівий берег»), аніж у друкованій періодиці. Хоча в Україні був досвід видання суто репортерського журналу «Вести. Репортер», який проіснував у паперовій версії протягом двох років: з 2013-го до 2015-го, а потім змушений був залишитися тільки в електронному форматі.

Докладно авторка аналізує й техніки пошуку, збору інформації та написання літературного репортажу. Ця частина дисертації має практичне значення і містить поради провідних репортерів (Ришарда Капусцінського, Маріуша Щигела, Войцеха Тохмана, Вітольда Шабловського, Осне Саерстад, Марини Ахмедової), як треба і не треба писати тексти.

Лілія Шутяк справедливо зауважує, що жанр художнього репортажу (в західному його розумінні) щойно починає приживатися в Україні. Але відбувається це доволі динамічно. Прогресивні веб-сайти охоче публікують добрі й довгі тексти, 2012 р. видавництво «Темпора» започаткувало конкурс художнього репортажу «Самовидець», а перед тим видала кілька книжок зарубіжних авторів, продемонструвавши таким чином приклад українським репортерам і заохотивши їх до створення власних матеріалів. Кілька років поспіль Школа журналістики УКУ проводить Школу політичного репортажу, за результатами якого виходять численні статті. Віднедавна уже випускають колективні збірки («Veni, vidi, scripsi. Світ у масштабі українського репортажу») й суто авторські книги («Україна: масштаб 1:1» Олега Криштопи, «Майдан Тахрір» Наталі Гуменюк, «Ліхіє дев'яності» Леся Белея). Нерідко тексти, написані у стилі «нової журналістики», представлені на сторінках «Газети по-українськи» та журналу «Країна».

Окрему увагу здобувачка приділяє авторській колонці, що є одним із найбільш затребуваних жанрів у друкованих і електронних ЗМК. Але колумністика не тотожна «новому журналізму», хоча і не позбавлена його

ознак. Відмінність полягає не тільки в обсязі (коротшому в колонці й більшому в репортажі), а й у рівні художності й аналітичності. Колумністика – це теж персональний журналізм, дуже інтимний, стилістично вишуканий, діалогічний і через те цікавий читачеві й видавцеві, про що свідчать опубліковані збірки колонок «Богородиця в синагозі» Віталія Портникова, «Господні комарики» Віталія Жежери, «Попереднє життя» Миколи Рябчука.

Як функціонує «новий журналізм» в українському медіапросторі, дисертантка з'ясовує у третьому розділі роботи «“Новий журналізм” у книжковому форматі: від теорії до практики». Лілія Шутяк аналізує жанр подорожніх історій на прикладі книжок Артема Чапая («Подорож із Мамайотою в пошуках України»), Макса Кідрука («Мексиканські хроніки», «Подорож на Пуп Землі», «Любов і піраньї»), Ірени Карпи («Бєбі-трєвел: подорожі з дітьми, або Як не стати куркою») і Юрія Андруховича («Лексикон інтимних міст»), автори яких поєднують літературні й журналістські традиції. Діалогізм, сленг, деталізація статусу, звуконаслідування, експерименти з нарацією дозволяють, на думку авторки, зараховувати їх до стилю «нового журналізму».

Водночас дисертантка звертає увагу на зародження в Україні «новожурналістського роману», одним із зразків якого є «Ліхіє дев'яності: любов і ненависть в Ужгороді» Леся Белея. Друга частина назви є зчитуваною алюзією на відомий твір «Страх і ненависть у Лас-Вегасі» Гантера С. Томпсона. Інший приклад – «Вирвані сторінки з автобіографії» Марії Матіос, що має свідомо незавершену форму і містить чернетки статей. Почасти в стилістику «нового журналізму» вписується книжка «Український палімпсест. Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською», створена в жанрі малопоширеного в Україні інтерв'ю-ріки: «Важливими рисами, що підтверджують приналежність книги до “нового журналізму”, є кінематографічний сюжет, фактологічна точність, експерименти з формою нарації, зокрема з жанром інтерв'ю, автобіографічні елементи, щоденниковість тощо. Польська журналістка протягом тижня спілкувалася з українською письменницею, результатом чого і стала згадана книжка» (С. 159–160).

Помітний вплив на формування школи українського «нового журналізму» мають переклади твори зарубіжних авторів, насамперед польських, де існує тривала традиція «літератури факту» і ціла школа «професора» польської репортажистики Ришарда Капусцінського. Для багатьох авторів він є еталоном репортера, але нові покоління журналістів нині відчайдушно намагаються звільнитися від його впливу, себто перестати писати в його манері та про «його» теми. Результатом співпраці українських і польських авторів стала книжка «Асиметрична симетрія: польові дослідження українсько-польських відносин» Леся Белея і Лукаша Сатурчака.

Але джерелом досвіду для українських журналістів є не тільки твори польських колег (хоча кількісно їх перекладають, мабуть, найбільше). Це, зокрема, «Кабульський книгар» норвежки Осне Саєрстад, книжки британських авторів: «Потаємне серце Італії» Тобаяса Джоунса, «Мафіозна держава» Люка Гардінга, «Короткі мандрівки з Боготи» Тома Файлінга. Опонент погоджується з тезою Лілії Шутяк про те, що «наявність значної кількості перекладів українською кращих іноземних зразків “нового журналізму” зумовлена інтересом вітчизняного читача до подібного стилю. У майбутньому це може призвести до широкого продукування текстів у стилістиці “НЖ” не лише в Інтернеті чи у книжковому форматі, але й на сторінках друкованих медій, чого наразі бракує українській журналістиці» (с. 183).

Отже, можна впевнено стверджувати, що комплексний підхід до вивчення генези й жанрово-стилістичних ознак «нового журналізму» дав можливість Лілії Шутяк сформулювати власне бачення їхньої специфіки, внести важливі доповнення в теорію жанрів, з'ясувати тенденції та перспективи розвитку цього стилю в українській журналістиці. Новизну отриманих результатів, їхню актуальність і самостійність засвідчують належний рівень апробації результатів рецензованої праці – 20 публікацій і 18 виступів на всеукраїнських і міжнародних конференціях. У цілому змістовна робота містить деякі зауваження, на котрі офіційний опонент хотів би звернути увагу.

Перше зауваження. Посилаючись на думку письменника Андрія Бондаря, дисертантка наголошує на існуванні двох різних шкіл репортажистики

в Україні, які формуються довкола журналістів Олега Криштопи й Наталі Гуменюк: «Цих журналістів об'єднує оригінальний підхід до висвітлення фактів, спричинений тривалим досвідом роботи в медіа, що дозволяє експериментувати з жанрами і стилями. Їхні тексти стали потенційною основою для зародження нового дискурсу в українських медіа» (с. 85). Опонент вважає цю тезу дискусійною, адже навряд чи можна говорити про «школу» (або навіть «школи»), пов'язані з іменами згаданих авторів. Тому що ні Олег Криштопа, ні Наталя Гуменюк поки що не стали в Україні такими взірцем стилю, яким, наприклад, є «професор польської школи репортажу» Ришард Капусцінський. Та і яскраво вираженого кола послідовників ці автори не мають. Можливо, здобувачка наведе контраргументи й обґрунтує свою думку.

Друге зауваження. Авторка не завжди коректно розмежовує теоретиків журналістики і журналістів-практиків, яких вона часом зараховує до науковців. Окрім міркувань журналістикознавців Микити Василенка, Ігоря Михайлина, Лева Кройчика й Марії Титаренко про специфіку репортажу, Лілія Шутяк також посилається на статті, як вона пише, дослідників: Христини Бондаревої, Романа Кабачія й Ірини Сало, які є авторами рецензій на книжки репортажистів або звітів із зустрічей з ними, але не вченими. Хоча в окремих місцях дисертації авторка вже називає декого з них «українськими журналістами».

Третє зауваження. Здобувачка добре й вільно володіє теоретичним матеріалом, залучений нею масив наукових джерел доволі значний, а проте поза її увагою залишилися кілька праць, які мають безпосереднє відношення до заявленої теми. Йдеться про кандидатські дисертації за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики Наталії Стеблини («Сучасна українська письменницька публіцистика у варіанті виступів О. Забужко, Т. Прохаська, Ю. Андруховича», 2011), Лесі Звелідовської («Контент авторських шпальт сучасних іспанських письменників Хав'єра Маріяса, Рози Монтеро та Артуро Переса-Реверте», 2012), Олени Цветаєвої («Сучасна колумністика як складова персонального журналізму в українській та американській пресі», 2013), які б тільки поглибили теоретико-методологічне підґрунтя розвідки Лілії Шутяк.

Однак наведені вище зауваження не мають принципового характеру і жодним чином не применшують наукову цінність рецензованої роботи.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що звіривши наукові завдання, мету, об'єкт, предмет, методи дослідження, які авторка декларувала на початку, з текстом, ґрунтовними висновками наприкінці роботи, можемо констатувати, що з поставленим завданням здобувачка впоралася загалом успішно. Наукова робота добре структурована, написана із дотриманням усіх вимог.

Дисертація Лілії Шутяк «“Новий журналізм” у медійному дискурсі України: генеза та жанрово-стилістичні ознаки» характеризується актуальністю, самостійністю, новизною, високим рівнем наукового осмислення й відповідає спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики спеціалізованої вченої ради К 08.051.19 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара та вимогам пп. 11 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка Лілія Мар'янівна Шутяк заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики.

Офіційний опонент –
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

СВШБ

С.В. Шебеліст

Учений секретар
кандидат філологічних наук, доцент

Т.П.

С.О. Педченко

8